UDK 321.6:355.4(316.774)
https://doi.org/10.18485/fpn_saborp.2024.17.ch3

Amina Vatreš[1]
Jasmin Hasanović[2]

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Geopolitika (dez)informacija: Rusko-ukrajinski rat kao sukob medijskih narativa u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK

Sa povećanjem medijske pažnje spram Rusko-ukrajinskog rata, koji je uslijedio nakon invazije Ruske Federacije na Ukrajinu u februaru 2022. godine, primjetna je i proliferacija dezinformacija unutar bosanskohercegovačkog medijskog prostora. Polazeći od pretpostavke da je medijsko predstavljanje uslovljeno postojećim društvenim i političkim odnosima, u radu se napušta konvencionalno shvatanje kako mediji oblikuju društvenu stvarnost. Njihovom zarobljenošću etnopolitičkim interpretacijama, te ograničenom nepristrasnošću i neovisnošću, akcentira se mogućnost manipulacije informacijama, nerijetko i u svrhu promicanja stranih interesa i narativa. U kontekstu kompleksnog međuodnosa

1 E-mail: amina.vatres@fpn.unsa.ba; https://orcid.org/0009-0001-8935-4168.

2 E-mail: jasmin.hasanovic@fpn.unsa.ba; https://orcid.org/0000-0001-5448-7553.

na relaciji društvo–mediji–geopolitika, cilj rada je osvijetliti navedeno stajalište na primjeru medijskog izvještavanja o Rusko-ukrajinskom ratu. Identificirajući distinkcije i pristrasnosti u medijskom izvještavanju, rad se primarno oslanja na višedimenzionalnu kvalitativnu komparativnu analizu medijske pokrivenosti i različitih narativa zastupljenih na web-portalima javnih servisa i privatnih medija u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Shodno evidentnoj medijskoj reprodukciji dominirajućih političko-ideoloških narativa kao (ne)posrednoj refleksiji polarizacije bh. društva na entitetskoj i etničkoj, a ne na relaciji javni servisi-privatni mediji, iznova se potvrđuje, ali i učvršćuje postojanje duboko podijeljene javnosti sa različitim, pa nerijetko i potpuno oprečnim percepcijama globalnih događaja. To u konačnici doprinosi osnaživanju fenomena sužavanja medijskog prostora, javnog diskursa, te demokratije uopće.

KLJUČNE RIJEČI: agresija, alternativna javnost, framing, medijska fragmentiranost, zarobljeni mediji

1. UVOD

Mogućnost rapidne diseminacije informacija u realnom vremenu u digitalnom domenu jasno je ukazala na to da su (dez)informacije i narativi postali ključnim geopolitičkim sredstvom. Posebice u periodu pandemije COVID-19 uočen je porast upotrebe informacijsko-komunikacijskih tehnologija u maliciozne svrhe, a što se naknadno potvrdilo i na primjeru recentne eskalacije rusko-ukrajinskog rata. Promišljanje o društvenoj relevantnosti i ozbiljnosti navedenog problema nerijetko se svodi tek na redukcionističku matricu, gdje se proliferacija (dez)informacija kritički razmatra u okvirima diskurzivnog vakuuma i izolovano od kompleksnog geopolitičko-ideološko-medijskog međuodnosa. Navedeni međuodnos odražava hegemonske strukture i okvire, te se stoga kao imperativ nameće dekonstrukcija narativa koji navedeni odnos afirmiraju i učvršćuju tako djelujući na percepciju i orijentiranje društvenog djelovanja recipijenata.

Rad započinje temeljitim teorijskim uvidom u međuodnos geopolitike i medija i umjetnost kreiranja polivalentnih narativa, osvrtom na razumijevanje implikacija medijskog *framinga*, te opisom složene slike bosanskohercegovačkog medijskog ekosistema i etno-determinirane fragmentacije javnosti. Centralni dio rada sadržan je u kvalitativnoj analizi sadržaja medijskog izvještavanja web-portala javnih i privatnih medija u Bosni i Hercegovini o ruskoj invaziji na Ukrajinu kao svojevrsnoj refleksiji polarizirane javnosti i ilustrativnom primjeru narativnog sukoba. Na temelju uvida u rezultate analize i njihovu interpretaciju, sugerira se potreba za promicanjem koncepta alternativne javnosti s ciljem prevazilaženja društvenog jaza, osnaživanja pozicije demokratske kulture, kao i poticanja javne debate.

2. (GEO)POLITIČKO-MEDIJSKA IGRA – UMJETNOST KREIRANJA NARATIVA

Uvodeći pojam narativa u svrhu temeljitijeg sagledavanja njegove pozicije u procesu enkodiranja vijesti bitno je istaći da je ono što suštinski determinira narativ interpretacija, a ne forma. Pri tome interpretacija nužno ne podrazumijeva pružanje kontekstualizirano utemeljenog razumijevanja. Umjesto toga, narativ određenim segmentima intencionalno navodi na razmišljanje, najčešće na implicitno orijentiran način. Shodno navedenom, na konstrukciju narativa utječe kontekstualizacija informacija, akcentiranje njenih određenih segmenata, odnos prema izvorima i njihova selekcija, pozadinski kontekst, a nerijetko ona biva podržana i namjernim izostavljanjem određenih segmenata koji mogu utjecati na potpunije tumačenje, kao i reduciranjem kompleksnosti društvenih, političkih i drugih fenomena njihovim svođenjem uglavnom na jednu dimenziju – onu koja je u skladu s intencijom komunikatora. Medijski sadržaj, stoga, nije samo oblikovan određenim narativima, već mediji i sami, istovremeno, proizvode narative.

Kako je još italijanski marksistički teoretičar Antonio Gramsci zaključio, za razliku od tradicionalnog – jednodimenzionalnog razumijevanja moći odozgo prema dole, moć prije da operira dvosmjerno. Ulaskom u svakodnevni život kroz kulturu, nauku, jezik i obrazovanje, dominacija i kontrola ne dolaze samo putem prisile i represije već i putem internalizacije, usvajanjem i oblikovanjem dominirajućih društvenih, političkih i kulturnih normi, ideja i vrijednosti, pri čemu civilno društvo predstavlja prostor borbe za hegemoniju (Gramsci 1992, 57–58). Na taj način, hegemonija nije tek koncept kojeg se treba vezati za oblik moći koju vlast ili vladajuća klasa vrše nad podređenima putem neposredne dominacije ili sile, već ona postaje stvar svakodnevnog. Slika zbilje koja se daje ne samo da se crpi iz pozicija moći – bilo da ju se reproducira ili spram nje zauzima alternativna, kontrahegemonijska pozicija – već se ona u određenim historijskim uslovima i proizvodi, dok istovremeno i sama učestvuje u proizvodnji tih uslova. Drugim riječima, bez mogućnosti zauzimanja određene neutralne i objektivne metapozicije, kao pozicije izvan konkretnih društvenih okolnosti u razumijevanju stvarnosti, razumijevanje naše stvarnosti posredovano je ne samo slikom ili tekstom, već i interpretacijom, odnosno narativima koji su proizvod koliko i integralna, funkcionalna komponenta društvenih i političkih okolnosti unutar kojih se nalaze.

U razlikovanju koje francuski filozof Louis Althusser pravi između represivnih i ideoloških državnih aparata moći, on ističe ulogu ideologije u oblikovanju narativa unutar medijskih struktura. Funkcionirajući na osnovu ideologije, ideološki aparati, za razliku od represivnih državnih aparata koji djeluju prvenstveno putem psihičke i fizičke prisile i nasilja, materijalizuju predstavu imaginarnog odnosa pojedinaca prema uslovima njihovog postojanja: ... *nijedna klasa ne može posedovati državnu moć tokom dužeg perioda vremena, a da ne*

ostvaruje hegemoniju nad državnim ideološkim aparatima i kroz njih (Altiser 2015, 31). Moć i znanje se stoga ne posmatraju kao nezavisni entiteti. Znanje je moć na način da ono predstavlja odraz dominantnih struktura, ideologija ili društvenih sistema. Drugim riječima, ono što se smatra znanjem i koje se širi ili prihvata u društvu često odražava ili podržava postojeće obrasce moći. Na taj način, znanje može biti oblikovano, filtrirano ili čak manipulisano od strane onih koji imaju moć ili kontrolu nad načinom na koji se informacije ne samo stvaraju nego i distribuiraju, te u konačnici interpretiraju. Foucaultova analiza konstrukcije znanja (Fuko 1997; 2012) istakla je kako narativi nisu samo pasivne reprezentacije već aktivni agenti koji provode određene ideologije i održavaju društvene norme.

Ulazeći u dinamiku moći koja je ugrađena u diskurse i načine na koje mediji služe kao sredstvo za širenje ovih diskursa, jasno je kako oni ne funkcioniraju isključivo jednosmjerno, na način da oblikuju i subjektiviziraju pojedince odozgo prema dole već prethodno internalizirani i normalizirani odozdo, od šireg društva, daju opis stvarnosti predstavljajući stubove legitimizacije jednog uređenja. Služeći kao svojevrsno sredstvo za vršenje moći, razumijevanje, proučavanje i istraživanje narativa, otkriva zamršenu mrežu moći i znanja isprepletenu unutar društvenih diskursa koje utječe ne samo na oblikovanje, već i kontrolu individualnog razumijevanja istine i stvarnosti. Oni koji kontroliraju narative imaju značajan utjecaj na kolektivnu svijest. Stoga se, prema Vasiljević (2008), narativi mogu shvatiti i kao svojevrsni nosioci legitimiteta, pružajući kontekstualne i interpretativne okvire iz čije se perspektive valorizira ispravnost gledišta i postupanja javnih aktera. Navedeni koncept ih čini izrazito poželjnom strukturom za oblikovanje političkih ideja, etnopolitičkih obojenih interpretacija, a šire gledano i geopolitičkom dimenzijom medijskog predstavljanja različitih, nerijetko inherentno polariziranih stajališta i međusobno isključivih interesa. Interpretativna funkcija narativa omogućava da oni postanu krucijalni instrumenti u artikulaciji i afirmaciji raznorodnih političkih ideja, te kao takvi služe usmjeravanju društvene percepcije i oblikovanju javnog mnijenja. Na taj način struktura često rezultira izraženim polarizacijama, čime se dodatno pojačava percepcija već postojećih društvenih antagonizama, što implicira da se narativi pozicioniraju kao relevantan faktor sveukupnog medijskog oblikovanja društvene i političke stvarnosti.

Kao rezultat ubrzanih tehnoloških inovacija, te uopće napretka u korištenju novih, digitalnih medija i informaciono-komunikacijskih tehnologija značajno je utjecalo i na način konstrukcije i širenja narativa. Revolucioniziranje brzine komuniciranja omogućilo je ne samo brže i šire dostizanje publike i globalne povezanosti, već je doprinijelo i stvaranju enormne količine podataka. Još je u maju 2017. godine časopis *The Economist* objavio kako ova unosna i brzorastuća industrija dovodi do obrata u kojem su podaci zamijenili naftu kao najvrijedniji svjetski resurs (The Economist 2017). Stoga je diskurs o medijskim narativima, kao i odnos između medija i narativa dobio i svoju geopolitičku dimenziju.

Narativi u geopolitici imaju značajnu ulogu jer služe kao sredstvo za utvrđivanje i legitimiranje moći na globalnoj razini. Njihova uloga ogleda se u tome da služe kako bi „... postavili posebnu viziju globalnog poretka, inspirisali i opravdali političku akciju, te (...) legitimiraju prijatelje i delegitimiraju neprijatelje" (Jansen et al. 2023). Taj se odnos geopolitike i produkcije narativa ogleda i u činjenici da je ona kao akademska disciplina nastala s kraja XIX i početkom XX stoljeća unutar univerziteta kolonijalnih prijestolnica imperijalnih sila, te bila usko povezana sa njihovim zvaničnim politikama s namjerom da se kroz obrazovanje promovira kolonijalni ekspanzionizam, kapitalistička, industrijska modernizacija i vanjskopolitički imperijalistički program. Riječ je o onome što se u literaturi razumijeva kao tradicionalno, odnosno klasično razumijevanje geopolitike. Determinirajući način na koji će se svijet interpretirati, kako primjećuje Klaus Dodds, nesumnjivo da su i danas pojedini geopolitički narativi – bilo da dolaze od moćnih globalnih aktera, poput Kine, Rusije ili Sjedinjenih Država, ili pojedinačno, od njihovih lidera ili visokih zvaničnika – važniji od drugih (Dodds 2007, 44).[3] Nesumnjivo kako onda geopolitika igra ključnu ulogu u oblikovanju i širenju samih medijskih narativa. Istovremeno, oni predstavljaju složenu interakciju globalnih perspektiva i dinamika moći na način da različiti akteri, bilo da je riječ o nacionalnim državama, nedržavnim akterima ili korporacijama, koriste medijske platforme i utječu na promicanje svojih geopolitičkih interesa.

Kompleksni, ali međuprožimajući odnosi između medija, narativa i geopolitike u intelektualnom smislu naglašen je kroz svojevrsnu međuigru *kritičke*, *odnosno popularne geopolitike*. Pozivajući se na Foucaultovu tezu da je geografija – kao diskurs – oblik moći/znanja (Fuko 2012) – Gearoid Ó Tuathail i John Agnew (1992) su s početka 90-ih godina prošlog stoljeća zagovarali potrebu za kritičkom rekonceptualizacijom geopolitike kao diskurzivne prakse. Etimološki, *geo-graphein* ne upućuje samo na *opisivanje*, već i *pisanje* zemlje koje ne može biti neutralno, pa je onda jasno kako i produkcija znanja u interakciji geografije sa strukturama političkog – a time i društvenog, te humanističkog – mora uključivati takvo *pisanje zemlje* koje je neodvojivo od struktura odre-

3 To možemo vidjeti na primjeru „rata protiv terorizma" bivšeg američkog predsjednika Georgea W. Busha i njegove administracije, koji su, nakon napada 11. septembra 2001. godine, aktivno gradili geopolitički narativ koji je počivao na povratku bipolarnog narativa zasnovanog na generiranju polarizacije prijatelj–neprijatelj, tj. sintagme da ste protiv nas ako niste s nama. Riječima samog Busha: „Ili ste sa nama, ili ste sa teroristima" (prema *Voice of America* 2001). Označavajući kao prijetnju slobodi i miru, te neprijateljima sve one koji ne dijele iste vrijednosti, stvarala se slika o potrebi za akcijom kojom bi se opravdala američka vojna intervencija u Afganistanu i Iraku s ciljem suzbijanja globalnog terorizma, te legitimiranja osiguranja nacionalne sigurnosti Sjedinjenih Država kao garanta globalne stabilnosti. To je u konačnici dovelo i do promjene tada dominirajućeg geopolitičkog diskursa liberalnog, posthladnoratovskog svijeta od naglaska na slobodi ka pitanju sigurnosti i sekuritizacije, oblikujući širu globalnu političku agendu (Postel-Vinay 2005).

đenih značenja. Geopolitika stoga nije nikakvo neutralno gledanje svijeta sa „... stajališta svjetskog božijeg oka" (Dodds 2007, 5), već je oblikovana kulturom, diskursima, te odnosima znanja i moći. Kritička geopolitika kao poststrukturalistička intelektualna praksa stoga nije neka opća teorija geopolitike, već pristup njenom razumijevanju. Geopolitika se promatra ne kao objektivna istina, već kao naracija – kao jedna od mogućih tvrdnji ili perspektiva, priča o odnosu prostora i moći ispričana s određene tačke gledišta (O'Lear 2020, 195). Otkrivajući i ispitujući osnove znanja na kojima počivaju geopolitički narativi, te kako se njima predstavlja i oblikuje svijet, *dekolonizacija geografskog znanja* (Ó Tuathail 1996, 57) kroz kritičku geopolitiku omogućila je da se geopolitika promatra neodvojivo od pisanja, spacijaliziranja i interpretiranja svijeta ključnih sila i hegemonijskih država.

Imajući u vidu ključnu ulogu koju mediji imaju u oblikovanju i utjecaju na javno mnijenje, njihova uloga neizostavna je u oblikovanju, stvaranju, širenju, te, na koncu, opravdavanju ili osporavanju geopolitičkih narativa. Stoga, govori se o *popularnoj geopolitici* kao obliku analize, vrsti priče i tumačenja svjetske politike (*cf.* Pickering 2017; Dittmer 2010; Dodds 2007). Često se usredotočujući na pojednostavljivanje kompleksnih globalnih problema kako bi se prilagodila širem auditoriju, ona se fokusira na svakodnevnu geopolitiku (Dittmer i Gray 2010), na recepciju, interpretaciju i diseminaciju geopolitičkih narativa putem konzumacije masovnih medija i drugih oblika popularne kulture, poput televizije, filma, interneta, muzike, stripova, novinskih članaka, književnosti, video igrica ili društvenih medija (Ó Tuathail 2007, 23). Slanjem geopolitičkih poruka običnim ljudima, ponekad i zanemarujući dublje kontekste ili složenije faktore koji utječu na međunarodne odnose, njen cilj je višestruk: da reproducira određene geopolitičke imaginacije na osnovu kojih želi objasniti događaje u svijetu ili da ih postavi na međunarodnopolitičku agendu.

Sa usponom digitalnih tehnologija i komunikacije putem društvenih mreža mediji postaju ključni, strateški alat i moćno oruđe za prenošenje i promicanje geopolitičkih ideja, vanjskopolitičkih programa, te širih, ideoloških ciljeva masama. Međusobna povezanost geopolitike i tehnologije ne ograničava se isključivo na trku za kontrolu tehnoloških resursa. Naprotiv, riječ je o širem domenu utjecaja tehnologije, s posebnim naglaskom na njenu instrumentalizaciju, značajno potaknutu novim društvenim medijima i novumima na medijsko-tehnološkom planu, a koji su podržani i postignućima na polju umjetne inteligencije (AI). Primjerice, pojava napredne *deepfake* tehnologije postavlja se kao izuzetno opasno oruđe u kontekstu geopolitičkih aktivnosti. Ukazujući na poliperspektivne implikacije deepfake govori se o njegovom potencijalu u fabrikovanju potpuno imaginarnih događaja, što može rezultirati pojačanjem postojećih ili stvaranjem novih antagonizama i društvenim podjela, dok, s druge strane, svijest o postojanju *deepfakea* može ohrabriti ljude da „... negiraju stvarne događaje stvarajući vlastite subjektivne realnosti koje su po mjeri njihove kognitivne pristrasnosti" (Vatreš 2021, 567). Kako primjećuju Harald Puhr i

Alexander Kupfer (2023), politički pritisci i uplitanje u medije postaje posebno izraženo u kontekstu geopolitičkih napetosti gdje političari iskorištavaju medije kao dio svojih geopolitičkih strategija (Vultee 2009), što implicira da politički pritisak postaje glavnim izvorom pristrasnosti u medijima (Papadopoulou i Maniou 2021). Takvi zaključci svakako ne smiju zanemariti opću uronjenost medija u retorički i diskurzivni okvir hegemonskog poretka, te šire materijalne baze na kojoj počiva njegov ideološko-represivni aparat i izvan određenih *vanrednih okolnosti*. Drugim riječima, ne samo da mediji internaliziraju ideje vladajuće klase, već se vladajuća klasa posredstvom medija stapa s narodom. Proliferacijom vlastitih vrijednosti u medijskom prostoru vladajuća klasa, bartheovski kazano, uspijeva da izbjegne da bude eksplicitno imenovana kao takva (Bart 2013, 211), oblikujući način razmišljanja u društvu naturalizacijom sopstvenih interesa i prikazujući ih općim dobrom, čime osigurava očuvanje svoje moći i dominacije nad širim društvenim slojevima.

Stoga takvo jedno uokviravanje medijskih poruka, te način na koji se određene informacije i priče predstavljaju, igra veliku ulogu u vršenju i ispoljavanju političke moći. Drugim riječima, način na koji se određeno pitanje uokviruje, te narativi koji iz takvog uokviravanja proizlaze, kako zaključuje Robert M. Entman, nisu ništa drugo do „... stvarni otisak moći – on registruje identitet aktera ili interesa koji su se nadmetali za dominaciju nad tim tekstom" (Entman 1993, 55). Isprepletenost komunikativnog teksta sa dominirajućim odnosima moći u društvu ogleda se i kroz vlasničke strukture, te manje ili više otvorenoj političkoj pristrasnosti njihovih vlasnika ili donatora u skladu s kojima se kreiraju medijski sadržaj i uredničke politika. Ne samo da su mediji u simboličkom vlasništvu hegemonskog poretka, već je i većina *mainstream* medija organizirano korporacijski, vođeni profitom oni „...opstaju na milosti i nemilosti drugih kompanija koje kupujući reklamni prostor (...) milijardera dobročinitelja" ili se, pak, moraju oslanjati „... na pristup elitama u vlasti, biznisu i svijetu zabave" (Smith 2019). Iako je s ekspanzijom društvenih mreža klasična moć medija kao *gatekeepera* u značajnoj mjeri oslabljena, pa čak i u potpunosti dovedena u pitanje, ni na ovom mjestu ne treba zanemariti činjenicu da se u pozadini funkcioniranja društvenih mreža nalaze algoritmi koji nas možda više nego ikada prije izoliraju u uske okvire *informacijskih filterskih mjehura* povezujući nas s istomišljenicima. Time se kreira jednodimenzionalna slika stvarnosti i održava širi proces diferencijacije i segmentacije publike podržan algoritamskom klasifikacijom i personalizacijom sadržaja.

Predstavljajući odraz različitih igara moći koje se nalaze u pozadini nekog pitanja, proučavanje narativa u tome omogućava ne samo uvid u njihovo bolje razumijevanje, već otvara i mogućnosti njihovog osporavanja kako bi ih se na kraju dovelo u pitanje i na koncu srušilo. Upravo se u tome ogleda važnost prethodno pomenutog *gramscijevskog* pristupa, a kojem je cilj „... denaturalizirati normativni, hegemonistički položaj određenih diskursa i ideologija; te razotkriti društvene i političke interese kojima služe" (Johnson and McLean

2020, 379). Tako se razumijevanje suprotstavljenih narativa može iščitati kao svojevrsna refleksija postojanja kako manifestnih tako i latentnih društvenih sukoba. Stoga ovakva interpretacija implicira da konfliktni narativi ne predstavljaju samo površinske manifestacije ideoloških ili retoričkih razlika, već i dublje ukorenjenih antagonizama koji leže ispod površine društvenih interakcija. Eksplicitni narativni sukobi, vidljivi na razini retoričkih izjava ili medijskih reprezentacija, samo su vrh ledenog brijega, dok latentni sukobi otkrivaju neizrečene tenzije i implicitne razlike koje pridonose konfliktnoj dinamici. Time se potvrđuje da medijski narativi, pored svoje konvencionalno shvaćene funkcije informiranja, sintezom kognitivne i afektivne dimenzije, predstavljaju ključne indikatore kompleksnih društvenih polarizacija implicite učitanih u medijske prezentacije i pružanje jednodimenzionalnog, monovalentnog diskurzivnog pristupa promišljanju događaja i fenomena.

3. MEDIJSKI FRAMING I INFORMACIJSKI VAKUUM

Iz težnje orijentirane ka pružanju odgovora na pitanje *zašto*, te dekonstrukcije kauzalnih relacija, može se iščitati ideološka i značenjska funkcija narativa koja imperativno podrazumijeva kreiranje iluzije konzistentnosti i koherentnosti. Vasiljević će kazati kako „... narativi ucelinjuju, interpretiraju i normativiziraju", oni „[p]ovezuju našu rasutu percepciju, glačaju disonantne fragmente iskustva, te unose smisao i poredak u stvarnost" (Vasiljević 2008, 150). Svaka će priča, ovisno od toga šta je predmet komunikacije, te iz kojeg mu se diskurzivnog i ideološkog ugla pristupa, selektivno naglasiti njen određeni, parcijalni aspekt, te istaknuti izvjesne dijelove informacija za koje se smatra da su relevantni ili korisni unutar određenog konteksta, odnosno predeterminiranog cilja komunikacije. Ova selektivnost je inherentna procesu komunikacije jer ljudi često oblikuju priče ili prezentiraju informacije s namjerom da podrže određene stavove, ideje ili da ostvare određeni utjecaj na recipijente.

Narativizacija je, u tom smislu, tijesno povezana s iznimno značajnim teorijskim konceptom koji će poslužiti kao fundamentalni okvir za razumijevanje kvalitativne analize sadržaja – teorijom *framinga* (uokviravanja). Autori poput McCombsa, Shawa i Weavera (1997) sugerirali su da ne samo da su *agenda-setting* teorija i efekti *framinga* povezani, već *framing* zapravo razumijevaju kao njenu genezu. Kao rezultat terminološke i konceptualne nekonzistencije kada je riječ o definiranju, nerijetko se koncepti kao što su *agenda-setting*, *priming* and *framing* koriste bez jasne diferencijacije. U odsustvu precizne i jedinstvene definicije (Brüggemann 2014) konceptualizira novinarske prakse *framinga* na kontinuumu između pasivnog diseminiranja interpretacija koje pružaju drugi akteri, što se obično odnosi na izvore (slanje okvira) i pružanja publici novinarskih vrijednosnih interpretacija situacije (postavljanje okvira). Bilo da se shvata kao raspršena paradigma (Entman 1993) ili multiparadigmatski

(D'Angelo 2002), u osnovi *framinga* inherentno leži selektivan način medijske prezentacije određene perspektive, čime se utječe na uspostavljanje najčešće jednodimenzionalnog, nepotpunog narativa o izvjesnom događaju ili fenomenu, a čiji je krajnji cilj utjecaj na percepciju recipijenata, njihovu moralnu evaluaciju događaja, te interpretaciju onog značenja koje je u skladu s intencijom njenog autora. Drugim riječima, u njegovoj je osnovi produkcija, diseminacija, te konzumacija pristrasne (engl. *biased*) informacije ili onog što savremeni teoretičari nazivaju *alternativnim činjenicama* kao selekcijom, uokviravanjem i kontekstualizacijom informacija prema tendencijama izvanmedijskih aktera. Na taj se način *framing* u domenu medijskog izvještavanja sistematski ostvaruje posredstvom selektivnog pristupa izvorima, akcentiranjem određenih aspekata vijesti, kontekstualizacijom, pa nerijetko i potpunim lišavanjem konteksta. To se predominantno postiže simplificiranjem, čime se kompleksnost informacija svjesno zanemaruje umrežavanjem fragmenata iskustvenog polja recipijenata, te oblikovanjem njihovog perceptivnog sklopa, kreirajući interpretaciju događaja koja korespondira sa prethodno ustanovljenim specificiranim okvirom. Shodno tome, *framing* je neophodno promišljati ne samo kao modalitet medijske reprezentacije fenomena i događaja, već prije kao mehanizam konstrukcije i tumačenja značenja društveno relevantnih fenomena. Stoga se, govoreći u smislu političke komunikacije, *framingu* treba pristupiti iz socijalno konstruktivističke dimenzije.

Postavljanjem informacijskih granica, medijsko uokviravanje zapravo sužava interpretativni prostor recipijenta, ograničavajući ga isključivo na, u ovom kontekstu, privilegirani (geo)politički narativ kojeg se medijski eksploatira unutar diskursa koji zarobljava medija. Redukcionistički bi bilo ne razmotriti povezanost medijskog *framinga* i fenomena *shrinking space*-a, odnosno sužavanja javnog prostora za alternativna stajališta i perspektive, što se može smatrati jednom od njegovih reperkusija. U uslovima suženog medijskog diskursa manipulacija *framingom* postaje izraženija budući da u takvom ekosistemu, pod pretpostavkom da postoje, prostor za druge medijski diseminirane perspektive postaje manje dostupan i vidljiv. Kontekst ograničenog medijskog prostora, podržan pristrasnim filtriranjem i simplificiranjem društvene stvarnosti, čini javni diskurs podložnijim utjecajima i usmjeravanju prema određenim (geo)političkim identifikacijama, ali i svojevrsnim poljem borbe za dominaciju nad predstavljanjem i kontrolom različitih narativa.

4. MEDIJSKI EKOSISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI – ETNODETERMINIRANA FRAGMENTACIJA JAVNOSTI

Važnost narativa u reflektiranju globalne geopolitičke dinamike, istovremeno prikazujući i oblikujući lokalnu (geo)političku stvarnost, posebno je evidentna na primjeru Bosne i Hercegovine, čiji politički sistem odražava duboke društvene

podjele koje se manifestiraju i kroz fragmentirano medijsko okruženje. Naime, kompleksni politički okvir u Bosni i Hercegovini, oblikovan neposrednim historijskim iskustvima i posljedicama posljednjih etničkih sukoba '90-ih godina prošlog stoljeća, rezultirao je formiranjem višeslojnog medijskog okruženja koje odražava i kojim se održavaju pomenute podjele. Narativi postaju ključni instrumenti u osiguranju etničkih politika, pa time i podjela. S druge strane, budući da različiti politički akteri koriste medijske kanale za oblikovanje javnog mnijenja i održavanje svojih pozicija unutar složene političke strukture, kontrola, upotreba i manipulacija narativima postaje bitnim sredstvima konsolidacije moći.

Zaustavljanjem rata u Bosni i Hercegovini nakon disolucije Jugoslavije, potpisivanjem mirovnog sporazuma u vojnoj bazi Ohio u Daytonu, oblikovan je i Ustav BiH, koji čini Aneks IV tog istog Sporazuma. Definirajući Bosnu i Hercegovinu kao državu „... Bošnjaka, Hrvata, Srba, kao i konstitutivnih naroda (zajedno sa Ostalima), građanima Bosne i Hercegovine" uspostavljena je kompleksna institucionalna struktura višerazinskog upravljanja i *power-sharinga* između etničkih grupa. Na tom, etnodeterminističkom konsocijacijskom osnovu počiva i administrativna struktura države koja je podijeljena – ili sastavljena – iz dva subnacionalna entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, te Distrikta Brčko, kao svojevrsnog *corpus separatuma*. Uz sve probleme sa njenim određenjem (Kapidžić 2020, 85), s obzirom na to da je jedan njen dio federalno, a drugi centralistički uređen, Bosna i Hercegovina bi se najjednostavnije mogla opisati kao vrsta asimetrične federacije sa slabom centralnom vlašću (Bieber 2006). Političko-administrativna podjela identična je sa njenom postratnom, etničkom strukturom koja je oblikovana kao rezultat nasilja, etničkog čišćenja i genocida.[4]

Etnodeterminizam nema samo ulogu modela bosanskohercegovačke postkonfliktne demokratije i političkog predstavljanja konstitutivnih naroda (npr. tročlani model predsjedništva, preferencija etničkog glasanja i veta ili etno-entitetska podjela), već on postaje i logikom političkog, te društvenog života uopće.[5] Etnodeterminizam socijalizira bosanskohercegovačko društvo kolektivizirajući ga duž triju etnopolitičkih stvarnosti na način da je suverenitet u brojnim

4 Tako, prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine, Federaciju BiH većinski (92,8%) čine Bošnjaci (70,4%) i Hrvati (22,4%), dok su Srbi (2,5%) i ostali (4,6%) gotovo pa statistička greška. Indikativno je to da 88,3% svih Bošnjaka, odnosno 91,4% svih Hrvata u Bosni i Hercegovini živi u Federaciji Bosne i Hercegovine. Jednako, u Republici Srpskoj, u kojoj većinu stanovništva čine Srbi (81,5%), Bošnjaci (14%), Hrvati (2,4%) i ostali (2,1%) čine gotovo pa zanemarivu kategoriju. Drugim riječima, ukupno 92,1% svih Srba u Bosni i Hercegovini živi u Republici Srpskoj.

5 U toj se dimenziji pitanje konstitutivnosti njenih naroda naslijeđeno iz perioda bivše države razlikuje od njegove savremene, etnopolitičke upotrebe. Za razliku od tradicije konstitutivnosti iz perioda socijalizma, ona danas nema za cilj samo da *politički predstavlja* etničke grupe, već i da ih *subjektivizira* (Hasanović 2020, 28).

aspektima prenesen na niže organe, tj. na entitete – poput pitanja zdravstvene, te socijalne politike ili pitanja obrazovanja, čime se bosanskohercegovačko društvo socijalizira kao podijeljeno društvo. Stoga, ne možemo govoriti da u Bosni i Hercegovini postoji nešto što bi se moglo nazvati jedinstvenom, bosanskohercegovačkom javnošću, niti bi se za jedan medij moglo reći da ga prati publika iz cijele BiH. Unutar takvog političkog i društvenog sistema mediji su usmjereni ka određenoj etničkoj skupini kojoj se obraćaju kao svojoj ciljnoj publici, eksplicitno ili posredstvom sadržaja, promičući one narative koji predstavljaju i favoriziraju njene interese, vodeće ideje i vrijednosti. Time se oblikuju i jačaju partikularni identiteti, istovremeno pridonoseći učvršćivanju različitih, podijeljenih i suprotstavljenih narativa koji podržavaju različite političke perspektive. Teza o fragmentiranim javnostima argumentira se i na primjeru uspostavljene strukture Javnog RTV sistema Bosne i Hercegovine kao svojevrsnom portretu segmentirane javnosti i duboko podijeljenog društva. Naime, prema Zakonu o javnom RTV sistemu Bosne i Hercegovine (Paragraf.ba 2016a), javni RTV sistem sačinjen je od četiri komponente – državnog emitera (RTVBiH), dva entitetska emitera (RTVRS i RTVFBiH), te Korporacije javnih RTV servisa kao svojevrsnog krovnog organa i integrativne komponente tri bosanskohercegovačka javna servisa čija uspostava od 2005. godine pa do danas nije implementirana.

Medijski, ali i opći društveno-politički pejzaž u BiH reflektira tako svojevrsni odraz postojanja *etnicizirane* publike, što mnogostruko doprinosi fenomenu sužavanja javnog prostora za alternativna stajališta i uklone (engl. *shrinking space*), kao i samoj ovisnosti medijskog izvještavanja od simbioze političko-komercijalnih motiva često nametnutih od izvanmedijskih aktera u javnom diskursu.

5. METODOLOGIJA

U okviru višedimenzionalne kvalitativne analize za jedinicu analize ovog istraživanja uzet je članak, a uzorak je predstavljalo stotinu članaka objavljenih tokom prve godine ruske invazije na Ukrajinu (februar 2022. – februar 2023). Selekcija članaka provedena je putem pretrage ključnih riječi na web-portalima posvećenim navedenoj tematici poput: *Ukrajina*, *Rusija*, *rat*, *specijalna operacija*, *vojna operacija*, *invazija* i *agresija*. S obzirom na recentna istraživanja koja nedvosmisleno ukazuju na to da društvene mreže predstavljaju predominantan izvor političkih i društvenih vijesti (Turčilo et al. 2017), kao kriterij za odabir reprezentativnih i relevantnih web-portala poslužila je popularnost njihovih Facebook stranica.

S druge strane, referirajući se i naslanjajući na tezu o biopolitičkoj dimenziji etnodeterminizma (Hasanović 2020), namjera je bila pokazati kako dominirajući narativi u Bosni i Hercegovini ne cirkuliraju isključivo unutar etno-entitetskih medijskih servisa, već da su oni jednako aproprirani i kroz privatne

medije. Stoga je, govoreći o medijima u privatnom vlasništvu, u okviru analize fokus bio na web-portalima koji imaju najveći broj pratilaca na Facebooku. To uključuje Glas Srpske (sa 60.000 pratilaca) i Nezavisne novine (sa 13.000 pratilaca) u Republici Srpskoj, dok su u Federaciji Bosne i Hercegovine u analizu uključeni Dnevni avaz (sa 755.000 pratilaca) i Klix.ba (sa 537.000 pratilaca). Osim privatnih medija, analiza je obuhvatila i web-portale javnih entitetskih servisa, uzimajući u obzir njihovu zakonski ustanovljenu obavezu informisanja javnosti u skladu sa principima istinitosti, cjelovitosti, nepristrasnosti i aktuelnosti (Član 29. Zakona o javnom servisu FBiH (Fbihvlada.gov.ba. 2008) i Član 14. Zakona o javnom servisu RS-a (Paragraf.ba 2016b).

U svjetlu uočene disonantnosti u medijskoj kvalifikaciji rata, posebice na početku invazije u februaru 2022. godine, a naslanjajući se na rezultate sličnih istraživanja, kao što su istraživanja Bubonjića i Vujatovića (2022), opredijelili smo se za analitički pristup koji pridaje značaj kategorizaciji sukoba kao primarnoj dimenziji analize u širem kontekstu *framing* teorije. Budući da proces selekcije izvora vijesti ima značajan utjecaj na oblikovanje medijskih narativa, posebno uzimajući u obzir utjecaj geopolitičkih aktera povezanih s tim izvorima, indikativnim se činilo razmatrati izvore korištene u člancima. Ovaj korak metodološkog pristupa odražava svijest o inherentnoj pristrasnosti izvora s obzirom na njihove interese i opću povezanost s geopolitičkim kontekstom. Na taj se način selekcija izvora vijesti postavlja kao ključni faktor u konstrukciji, pa konsekventno tome i dekonstrukciji medijskih narativa. U skladu s navedenim, razmatrana je identifikacija specifičnih izvora informacija korištenih u analiziranim člancima.

Stoga je, prilikom apliciranja *framing* teorije na bosanskohercegovačke medije, primarni fokus kvalitativne analize bio usmjeren na dvije dimenzije:

a) kategorizaciju rata i njegovih aktera;

b) selekciju i odnos prema izvorima vijesti.

Navedeni metodološki okvir omogućava analizu načina na koji su mediji, posebno oni odabrani u uzorku, konceptualizirali i opisali rusko-ukrajinski sukob u kontekstu ruske invazije na Ukrajinu, te na koje su se izvore naslanjali prilikom oblikovanja narativa.

6. ANALIZA

6.1. Kategorizacija rata i njegovih aktera

Invazija Rusije na Ukrajinu u jutro 24. februara 2022. godine predstavlja samo jednu, recentnu epizodu eskalacije dugotrajnog rusko-ukrajinskog rata koji prelazi okvire klasičnog vojnog sukoba. Sa upotrebom društvenih medija i umjetne inteligencije, ključni element tog rata sve više postaje propagandna aktivnost i borba za njegovu interpretaciju. Njega se stoga sve više može razumjeti kao svojevrsni *rat narativa* (Suny 2022), koji se zasniva na namjeri obje

strane da, dok pišu vlastitu historiju sukoba, istovremeno djeluju i na oblikovanje i promjenu stavova kako bi u njemu poduprli i opravdali vlastite vojne i političke aktivnosti. Govori se o *informacijskom ratu* u kojem je primjetan pomak propagandnih kampanja, „... uključujući one za širenje dezinformacija (...) prema društvenim medijima kao primarnom distribucijskom kanalu" (Perez i Nair 2022). Sa promjenom načina na koji se informacijski rat vodi, te ko u njemu može sudjelovati i učestvovati u oblikovanju novih narativa, digitalni ekosistemi društvenih mreža, poput Facebook-a, Twitter-a (X-a), TikTok-a ili Telegrama, ubrzo su postali virtuelno bojno polje kako državnim, vladinim tako i nedržavnim akterima, te građanima za prijenos informacija, ali i širenje suprotstavljenih narativa o ratu, odnosno za prikazivanje sukoba vlastitim terminima.

Ruski narativ o ratu uokviruje ga u kontekst mnogo šireg narativa o egzistencijalnoj prijetnji koja se ogleda u daljem širenju NATO-a ka istočnoj Europi, te gravitiranju Ukrajine prema Zapadu kao ozbiljnih, neposrednih prijetnji Rusiji i njenim geopolitičkim interesima. To je bilo vidljivo neposredno prije početka napada, kojeg je predsjednik Ruske Federacije Vladimir Putin u televizijskom obraćanju nekoliko minuta pred invaziju najavio kao „specijalnu vojnu operaciju" s ciljem „denacifikacije" i „demilitarizacije" Ukrajine (*President of Russia* 2023).[6] Invazija na Ukrajinu tako je tumačena *obrambenom mjerom*, preventivnom odbranom Donjecka i Luganska, teritorija pod ruskom kontrolom u istočnoj Ukrajini kao šire bitke važne za dalji opstanak države. Ubrzo

6 Ruski narativi nisu samo doprinijeli u obnavljanju hladnoratovske polarizacije svijeta, već i revidiranju historijskog naslijeđa Sovjetskog Saveza i njegovih naroda u borbi protiv nacizma tokom Drugog svjetskog rata. Imajući u vidu njegovu emotivnu i simboličku ulogu u kolektivnom sjećanju, ono se koristi u revizionističkoj eksploataciji takvih interpretacija koje korespondiraju sa geopolitičkom tradicijom novog, posthladnoratovskog *euroazijstva,* čijim se idejnim tvorcem smatra geopolitičar krajnje desnice Aleksandar Dugin (Bassin et al. 2015; Kipp 2002). Ono počiva na tezi da Rusija kao *multietnička država ruske nacije* ne pripada ni Europi ni Aziji, već da kroz širi geopolitički koncept Euroazije ima ključnu ulogu u stvaranju multipolarnog svijeta suprotstavljenog Atlantizmu, unipolarnom globalnom poretku kojim dominira zapadni svijet, u prvom redu Sjedinjene Države i NATO (Dugin 2004). Iako Duginove veze i utjecaj na Kremlj, te lično Vladimira Putina, nisu jasne i predmetom su rasprava (*cf.* Sauer 2022; Rutland 2016; Barbashin i Thoburn 2014), Duginov neoimperijalni narativ, koji počiva na otvorenom osporavanju suverenosti i geopolitičkog značaja ukrajinske države, te njenog zasebnog nacionalnog i kulturnog identiteta, smatra se da je oblikovao i stoji u pozadini ideje o invaziji na Ukrajinu. Tu su sponu pojedini autori (Niño et al. 2023; Tushkin 2023; Sauer 2022) primjetili u Putinovom eseju „O historijskom jedinstvu Rusa i Ukrajinaca", objavljenom na službenim stranicama Kremlja pola godine prije invazije, a u kojem se referirao na prethodne Duginove stavove o Ukrajini. Iz tako se postavljenog narativa iščitava i zaključak kako je pozadina *specijalne vojne operacije* namjera Rusije da – kao i tokom Drugog svjetskog rata – zaštiti svoju *ukrajinsku braću* od zapadnog svijeta koji jačanjem (neo)nacističkih pokreta unosi razdor u to jedinstvo. Tako je ruski narativ koji je započeo kao narativ o denacifikaciji Ukrajine ubrzo evoluirao u narativ o borbi protiv Zapada (Zygar 2023).

potom, uz niz represivnih postupaka prema medijima, u Rusiji je usvojen i zakon protiv širenja *dezinformacija* kriminalizirajući upotrebu termina „rat" i „invazija" za opisivanje napada na Ukrajinu, te blokirajući pristup većem broju, uglavnom zapadnih, web stranica i društvenih medija (Ćosić i Cvjetićanin 2023).

S druge strane, na online portalu Ministarstva odbrane Ukrajine, *АрміяInform*, sredinom 2023. godine objavljen je pojmovnik o ruskoj agresiji na Ukrajinu, kojeg je pripremilo Ministarstvo vanjskih poslova Ukrajine.[7] U njemu se pravi razlika između upotrebe tačne i netačne terminologije, okarakterizirane kao „ruski narativ", a koja se preporučuje stranim medijima, vladama i *think tankovima*. Tako, nasuprot narativa o „specijalnoj vojnoj operaciji Rusije u Ukrajini" govori se o „ruskoj neizazvanoj potpunoj vojnoj invaziji na Ukrajinu", koja je dijelom „ruske agresije" na Ukrajinu od 2014. godine. U ukrajinskom narativu o *agresiji*, *ratu*, *vojnoj invaziji* i *okupaciji* primjećuje se i njegova, svojevrsna dvorazinska komponenta. Prvu razinu ukrajinskog narativa čini narativ oblikovan *odozgo*, od zvaničnih ukrajinskih vlasti, te je obojen mobilizacijskim elementom spram međunarodne zajednice s ciljem dobivanja političke podrške i vojne pomoći, odnosno spram lokalnog stanovništva s ciljem jačanja morala ukrajinske vojske. I ovdje, sukob je nerijetko definiran kao *egzistencijalna prijetnja*.[8] Druga razina na kojoj se ukrajinski narativ stvara i širi dolazi *odozdo* – od korisnika društvenih mreža u širem, te samih Ukrajinaca u užem smislu. S fokusom na lične priče i iskustva, horizontalna komunikacijska ravan fokusira se na ono što Zizi Papacharissi naziva *afektivnom javnosti,* koja se, emotivno ujedinjena, aktuelizira refleksivno stvarajući međusobno povezan sistem komunikacije (Papacharissi 2014, 115). Istovremeno, upravo je ova dimenzija širenja i stvaranja proukrajinskog narativa i podložna za širenje brojnih dezinformacija o ovom sukobu (Milak et al. 2022).

Pa ipak, u specifičnim geopolitičkim okolnostima i s obzirom na mogućnost širenja (dez)informacija u realnom vremenu putem društvenih mreža, sukob proukrajinskih i proruskih narativa ne ostaje u regionalnim obrisima, već je poprimio i globalnu dimenziju. Na međunarodnom planu, prozapadni se narativ gotovo pa izjednačio sa ukrajinskim. To se ogleda kako u otvorenoj političkoj podršci Ukrajini kroz ekonomske sankcije ili recipročnu zabranu rada ruskih medija od zemalja članica Europske unije i Sjedinjenih Američkih Država – u prvom redu *Russia Today*-a i *Sputnika* – tako i u domenu samog rata narativima. Zapadni zvaničnici, političari, ali i mediji otvoreno osuđuju „rusku invaziju" i „rusku agresiju" na Ukrajinu (European Council 2023), nerijetko

7 Predstavljeno je ukupno 30 narativa, dostupnih na: https://armyinform.com.ua/2023/05/03/correct-terminology-on-russian-aggression-against-ukraine/.

8 To je najeksplicitnije vidljivo u izjavama ukrajinskog predsjednika Volodimira Zelenskog, poput one kako Rusija želi da zbriše Ukrajinu „... sa lica zemlje" (Reuters 2022).

je nazivajući „napadom na Ukrajinu" koji je „ničim izazvan" i „neopravdan" (The White House 2022) ili, pak, „barbarski" (European Commission 2022).

Predstavljeni *narativni rat* uočen je i na bazi ponavljajućih obrazaca identificiranih kvalitativnom analizom medijskog sadržaja, a koji ukazuju na značajan disparitet u smislu kategorizacije rata i njegovih aktera, te izbora izvora vijesti, pri čemu se proces *uokviravanja* informacija nalazi u direktnoj ovisnosti od dijela Bosne i Hercegovine iz koje su mediji, te kojoj se publici predominantno obraćaju.

Primjerice, mediji u Republici Srpskoj karakter rata su određivali eufemiziranim filtriranjem stvarnosti upotrebom sintagmi poput *specijalna vojna operacija* i *vojna operacija* za opisivanje ruskih aktivnosti u Ukrajini, time se priklanjajući zvaničnom ruskom stavu. Iz toga se svakako iščitava sklonost i identifikacija s ruskom stranom ili barem tendencija intencionalnog izbjegavanja negativno konotirane kontekstualizacije tih događaja.[9] Tako, primjerice, Glas Srpske govori o „vojnoj operaciji" u Ukrajini i krizi jer je Zapad zatvarao oči na neonacističke zločine u Donbasu (Glassrpske.com 2022b), te odluci o „... pokretanju *specijalne vojne operacije* u Donbasu" (Glassrpske.com 2022a), o tome da je Ukrajina „... odbacila mogućnost da pristane na prekid vatre sa Rusijom" nakon četrdeset i šest dana od početka *vojne intervencije* u toj zemlji (Glassrpske.com 2022d), dok Nezavisne obavještavaju javnost da je „... predsjednik Rusije Vladimir Putin izjavio (...) da će ruske snage obustaviti *vojnu operaciju* u Ukrajini jedino ako ukrajinska strana prekine vatru" (Nezavisne.com 2022d). Javni servis uglavnom koristi identične odrednice sukoba govoreći o tome da je „Kina odbila da *specijalnu operaciju* Rusije nazove okupacijom" (Rtrs.tv 2022a) ili da je „Putin posjetio štab *specijalne vojne operac*ije" (Rtrs.tv 2023). S druge strane, mediji iz Federacije Bosne i Hercegovine predominantno upotrebljavaju odrednice poput *invazija*, *ruska invazija* ili *ruska agresija* kako bi akcentirale negativnu dimenziju sukoba, što direktno implicira naklonost prema ukrajinskoj strani. Tako javni servis na području Federacije BiH pruža uvide u *rusku invaziju na Ukrajinu* kroz objektiv svjetskih fotografa (Federalna.ba 2022a), ukazuje javnosti na to da „[*r*]*uska invazija* na Ukrajinu ne prestaje" (Federalna.ba 2022c) i naglašava kako je „[*a*]*gresija* Rusije na Ukrajinu 24. februara nesumnjivo (...) uzrokovala najveću krizu od okončanja Hladnog rata" od trenutka kada je Putin „... pod krinkom *specijalne operacije* započeo *brutalnu agresiju* na Ukrajinu" (Federalna.ba 2022e). Nadalje, i najpraćeniji mediji u privatnom vlasništvu u Federaciji upozoravaju kako je „Rusija (...) opkolila Ukrajinu s tri strane", te kako bi „... *invazija* (...) mogla krenuti s više frontova" (Avaz.ba 2022a), obavještavaju o tome da će „... u Sarajevu biti organiziran skup solidarnosti sa narodom Ukrajine, nakon što je (...) Rusija *agresivno* počela svoju *invaziju* u ovu evropsku zemlju" (Avaz.ba 2022b), dok su poslije izvješta-

9 U nastavku analize o kategorizaciji rata i njegovih aktera kurzivi unutar navoda su od autora.

vali kako sankcije nametnute Rusiji „... zbog *agresije* na Ukrajinu neće biti ukinute prije planiranog datuma 2024. godine" (Klix.ba 2022b).

U tom smislu, iz analize predstavljenih obrazaca medijskog izvještavanja primjećuje se značajan jaz, odnosno kreiranje potpuno suprotstavljene percepcije istovjetnog događaja, pri čemu narativi odražavaju i korespondiraju entitetskim podjelama sa izraženom etnocentričnom pristrasnošću, ne očitavajući se pritom na relaciji javni – privatni mediji.

U ovom se kontekstu upotreba terminologije razumijeva kao elementarni faktor konstruiranja medijskih narativa i orijentiranja perceptivnog okvira recipijenata, a koji su u korespondenciji s (geo)političkim interpretacijama sukoba koje shvatamo i kao refleksiju postojećih etnopolitičkih polarizacija. Za sveobuhvatnije razumijevanje ovog procesa neophodno je akcentirati da mediji *per se* ne predstavljaju tek neutralne kanale diseminacije vijesti, već se u osnovi narativnih struktura odražava njihova tendencija identifikacije s određenim akterima i njihovim zvaničnim politikama spram konflikta. Tome svakako doprinosi i lingvistička dimenzija, što se jasno zaključuje još iz Orwellovog eseja „Politika i engleski jezik" (1946), gdje se komunikacija razumijeva kao proces u kojem je dopušteno da *značenje odabere riječ*, a ne obratno, te naglašava i eksplicira politički potencijal komunikacije određujući sve teme političkim njihovim pozicioniranjem u politički diskurzivni okvir. Manipulacija jezikom i semantičkim određenjima fundamentalni su agensi procesa uokviravanja, ali i *proizvodnje pristanka javnosti* kakvim ga doživljavaju Edward S. Herman i Noam Chomsky (2002). Primjerice, ilustrirajući proturječje u percepciji podržano jezičkim konstrukcijama, Serge Halimi, Dominique Vidal, Mathias Reymond i Henri Maler (2020) se u publikaciji „Kako se fabrikuje javno mnijenje... Mediji i 'pravedni ratovi'" referiraju na rezultate istraživanja javnog mnijenja Instituta CSA iz 1999. godine kojim je ustanovljeno da većina francuskog naroda ne podržava „vazdušno bombardovanje Srbije od strana NATO snaga", dok je već sutradan u narednoj IPSOS-ovoj anketi 57% Francuza odobravalo „vojnu intervenciju NATO-a u Jugoslaviji", pri tome vrijednosno valorizirajući identičan događaj.

Reperkusije uokviravanja informacija, izražene manipulativnom dimenzijom jezičkih struktura, mogu se shvatiti upravo iz objašnjenja gore identificirane distinkcije u stavovima javnog mnijenja: „'Bombardovanje' upućuje na povratak vojnog aspekta, na to da je došlo do kvalitativnog skoka u situaciji; 'intervencija' upućuje na to da je sve što saveznici proteklih godina rade posve nesvakidašnje. Drugim rečima, nije došlo do pomeranja u stavovima, već do pomeranja ugla posmatranja" (Alimi et al. 2020, 35).

6.2. Selekcija i odnos prema izvorima vijesti

Analiza medijske selekcije izvora vijesti ukazuje na jasnu dihotomiju kada je riječ o odnosu spram izvora informacija o rusko-ukrajinskom sukobu. Tako mediji u RS uglavnom prenose informacije koje dolaze direktno od ruskih zvaničnih izvora (npr. direktne izjave predsjednika Rusije, Ministarstvo odbrane Rusije, Sputnik, TASS) ili one koji zastupaju prorusku narativizaciju sukoba, dok su, oprečno, mediji iz FBiH više skloni prenošenju informacija iz zapadnih izvora (CNN, BBC i dr.), pa i onih koji direktno dolaze iz ukrajinskog konteksta (Ukrajinsko ministarstvo odbrane, ukrajinska novinska agencija UNIAN, zvanične izjave predsjednika Volodimira Zelenskog i dr.).

Tako se odnos prema izvorima može tumačiti kao (ne)posredna refleksija identifikacije s određenom stranom u konfliktu. On se unutar analize očitovao na dva načina:

1) referiranjem isključivo na određene izvore preslikavajući u svom izvještavanju *mainstream* narativ s kojim se mediji identificiraju, te izbjegavanjem izvora suprotnih stajališta, čime se u cijelosti krši jedan od temeljnih etičkih postulata profesionalnog novinarstva – *audiatur et altera pars*, a što naposljetku rezultira i fragmentiranim, dekontekstualiziranim prikazom situacije;
2) uključivanjem više izvora, ali *implicite* apostrofiranjem jednih i/ili pozicioniranjem suprotstavljenih u negativan kontekst.

Tako, primjerice, Klix.ba prenosi saopštenje britanskog javnog servisa o posljedicama sankcija: „BBC izvještava da stanovnici Rusije već znatno ispaštaju zbog sankcija Zapada, a koje su posljedica ruske agresije na Ukrajinu" (Klix.ba 2022a), dok, s druge, Glas Srpske u istom periodu piše kako će učesnici *specijalne operacije* biti proglašeni ratnim veteranima, dok se tek u posljednjem dijelu članka navodi da su „zapadne zemlje uvele (...) brojne sankcije Rusiji od početka specijalne vojne operacije" pozivajući se na to da je „Ministarstvo odbrane Rusije saopštilo (...) da je cilj operacije, u kojoj se uništava isključivo vojna infrastruktura, demilitarizacija i 'denacifikacija' Ukrajine, te da civili nisu u opasnosti" (Glassrpske.com 2022c). Na drugoj strani, Dnevni avaz prenosi obavještenje ukrajinske ambasade, koja je objavila detaljan izvještaj o borbama (Avaz.ba 2022c). Uočeno je kako Nezavisne.com u izvjesnoj mjeri odstupaju od ovih obrazaca budući da, pored referiranja primjerice na srbijansku novinsku agenciju Tanjug i informacije iz zvaničnih moskovskih izvora kako „[u]krajinska vojska napušta položaje" i „... ostavlja oružje" (Nezavisne.com 2022a), nerijetko u svoje izvještavanje uključuju i zapadne i konkretno ukrajinske izvore: „Olga Bogarat iz Kijeva za Nezavisne: Ljudi su uplašeni, ne vjeruju da se ovo dešava" (Nezavisne.com 2022b) ili „Zelenski: Kijev i dalje pod kontrolom Ukrajine, na ulicama se vode prave borbe" (Nezavisne.com 2022c).

Uspostavljenoj matrici gotovo u cijelosti korespondira i izvještavanje web-portala entitetskih javnih servisa. Tako RTRS prenosi direktno izjave pred-

sjednika Rusije, primjerice, da „... učesnici specijalne vojne operacije daju izuzetan primjer hrabrosti" (Rtrs.tv 2022d) ili zvanična obavještavanja ruskih novinskih agencija Sputnik i TASS: „... nema sumnje da će specijalna vojna operacija postići svoj rezultat" (Rtrs.tv 2022b). S druge strane, Federalna.ba, pozivajući se na mnogostruke izvore iz ukrajinskog konteksta, piše o novinarima poginulim u ratu u Ukrajini, uključujući izjavu državne ukrajinske tužiteljice Irine Venediktove, podatke Instituta za masovne informacije kao „... nezavisne nevladine organizacije koja podržava interese civilnog društva Ukrajine i odgovornih novinara", Ministarstva odbrane Ukrajine, kao i savjetnika i bivšeg zamjenika ministra Ministarstva unutrašnjih poslova (Federalna.ba 2022b).

U situacijama kada su mediji iz oba entiteta navodili informacije iz različitih izvora primjetno je bilo apostrofiranje informacija koje podržavaju proukrajinski i prozapadni narativ u slučaju medija iz Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno pozicioniranjem u fokus onih dimenzija vijesti ili izvora koji se pozitivno odnose spram zvaničnog ruskog stava kod medija iz Republike Srpske. Ovu tezu ilustrira komparacija izvještavanja web-portala javnih servisa na primjeru usvajanja rezolucije UN-a, prema kojoj Rusija Ukrajini treba platiti ratnu odštetu. S jedne strane, Federalna.ba referira se na tursku novinsku agenciju Anadoliju ne problematizirajući UN-ovu odluku (Federalna.ba 2022d), dok web-portal RTRS-a prenoseći vijest o istom događaju iz zapadnog konteksta kontekstualizira izjavu stalnog predstavnika Rusije pri UN-u Vasilija Nebenzja koji ističe da će se državama UN-a „... usvajanje ove rezolucije vratiti kao bumerang" (Rtrs.tv 2022c), pozivajući se na Sputnik kao izvor. Stoga, čak i u slučaju kada se uključuju višestruki i proturječni izvori, medijski *framing* se ostvaruje kontekstualizacijom i apostrofiranjem određenih segmenata vijesti, tako da prije možemo govoriti o *prividu objektivnosti i neutralnosti* ili oksimoronski određenoj *neutralnoj pristrasnosti.*

7. KA ZAKLJUČKU: MOGUĆNOST ALTERNATIVNE JAVNOSTI?

Predstavljeni disparitet u medijskom izvještavanju o Rusko-ukrajinskom ratu može se shvatiti kao eklatantna ilustracija duboko podijeljene javnosti, mikroprimjer stvaranja gotovo pa oprečnih, etnodeterminiranih stvarnosti, te javnih mnijenja koje odražavaju i kroz koje se preslikavaju različite geopolitičke identifikacije privrženosti. Ovako fragmentirane javnosti, te polarizirano medijsko okruženje odraz su moći dominirajućih političkih narativa različitih etničkih grupa koje, proizlaze iz historijskih okolnosti, kulturoloških utjecaja, te političkih faktora koji u konačnici rezultiraju različitim pogledima, perspektivama i preferencijama o geopolitičkim pitanjima. Tako je diskurzivni prostor Federacije Bosne i Hercegovine većinski prozapadno orijentiran, sa snažnom podrškom pridruživanju Europskoj uniji i NATO savezu. I dok je taj geopoli-

tički kurs u slučaju hrvatske zajednice u Bosni i Hercegovine nedvosmislen, te teži jačanju veza sa susjednom Hrvatskom, dominirajuća bošnjačka politička paradigma nastoji održati ravnotežu u pogledu oba bosanskohercegovačka susjeda, jednako kao i balansirati između liberalne i zapadno-europske pozicije kojom se garantuje teritorijalni integritet, cjelovitost i stabilnost Bosne i Hercegovine, te bliskih veza sa istočnim partnerima, u prvom redu Turskom i ostatkom islamskog svijeta (Iranom i državama Zaljeva). S druge strane, dominirajuća srpska politička paradigma u Bosni i Hercegovini skeptična je prema zapadnim vrijednostima, te ovisna od (vanjsko)političkih stavova i pozicija susjedne Srbije. Iako načelno podržava članstvo Bosne i Hercegovine u Europskoj uniji, ona je eksplicitno usmjerena protiv NATO saveza bivajući mnogo bliža istočnim državama, poput Rusije i Kine, a u zadnje vrijeme i Turske.

Stoga se na ovom mjestu, a u cilju razumijevanja prezentiranih obrazaca narativnog sukoba u kontekstu Bosne i Hercegovine, vraćamo na centralnu tezu rada sadržanu u razumijevanju uloge medija, pri čemu se napušta konvencionalno shvatanje da mediji oblikuju društvenu stvarnost i namjesto toga potcrtava uslovljenost medijskog predstavljanja postojećim, dominirajućim materijalno-društvenim odnosima. U našem slučaju, ti su odnosi obojeni eksplicitnim etnopolitičkim interpretacijama stvarnosti. Ovakvo razumijevanje medijske uloge implicira zaključak kako medijski kanali diseminacije vijesti sami po sebi nisu neutralni, te da s tim u vezi ne postoji nešto što bi se moglo označiti kao ideološki i politički neutralna komunikacija. Kao državni – ili prije, *subdržavni* – ideološki aparati, mediji oblikuju, homogeniziraju i učvršćuju postojanje duboko podijeljene javnosti. Sa različitim, pa nerijetko i potpuno oprečnim, antagonističkim percepcijama društvene stvarnosti i globalnih događaja, održavanjem i produbljivanjem diskurzivne podijeljenosti duž etničkih linija na relaciji „mi" i „oni", mediji doprinose održavanju *statusa quo,* dok istovremeno iz javnog diskursa marginaliziraju i utišavaju svaki vid drukčijih, alternativnih ili kontrahegemonijskog narativa. Time se doprinosi sužavanju medijskog prostora i reduciranju javnosti na etnorecipijente, što za posljedicu ima smanjenje pluralizma u javnom diskursu.

No, kako realnost ne postoji izvan određenog subjektiviteta, tako nema ni perspektive ili gledišta koje nije pristrasno, niti postoji nešto što bi se moglo nazvati nepristrasnom komunikacijom, kao komunikacijom izvan odnosa moći ili ideologije. Stoga, kako nije moguće zahtijevati nezavisne i neutralne medije – to je prije potrebno govoriti o imperativu borbe za jedan novi, kontrahegemonijski narativ koji bi bio medij alternativnih, skrajnutih glasova isključenih iz *mainstreama*. Alternativni mediji ne impliciraju da bi oni bili zasnovani na tzv. *alternativnim činjenicama,* niti bi, s druge strane, počivali na *alternativnim medijskim praksama*, već proizvodnjom sadržaja zasnovanog na kritičkom propitivanju i dekonstrukciji vladajućeg društva, njegovih normi, ideja i vrijednosti na kojima ono počiva i normalizira svoju dominaciju u razini svakodnevnog. Stoga, kako bi mogli govoriti o alternativnim medijima – potrebno

je raditi i na obrazovanju alternativne javnosti i kontrahegemonijskih narativa koji bi pružili opoziciono stajalište dominantnim represivnim perspektivama koje odražavaju vladavinu etno-determinističke biopolitike i ekonomskog, kapitalističkog poretka koji počiva na tijesnim vezama političkih elita sa vlasnicima *mainstream* medija i kapitala uopće. Kao i mediji, tako postoje i obrisi alternativne javnosti u Bosni i Hercegovini. Iako se ona manje ili više obrazuje oko takvih medija, nju podjednako čine različiti pojedinci i organizacije okupljeni oko različitih društvenih inicijativa i *grassroot* pokreta, te ostaje reducirana na takve lokalizirane i partikularizirane manifestacije koje do sada nisu uspjele izgraditi neku koherentnu političku imaginaciju. Stoga, takva bi alternativna javnost bila stvar dugotrajnog procesa izgradnje političkih i intelektualnih kapaciteta koji joj trenutno nedostaju. S odsustvom jedinstvene bosanskohercegovačke javnosti, opravdano se nameću i pitanja mogućnosti alternativne javnosti u singularu, kao svojevrsne trans-etničke javnosti koja bi uspjela da prevaziđe postojeće etničke partikularitete, ili bi se ona najprije trebala obrazovati unutar svakog od njih pojedinačno, kao alternativna javnost u pluralu. Mada ova rasprava nadilazi okvire postavljene sa ovim radom, alternativna javnost u oba slučaja, singularu ili pluralu, bila bi ključna za poticanje javne debate, demokratske kulture i pluralizma, dopuštajući različitim stajalištima i suprotstavljenim glasovima da izazovu dominantne narative, te deesencijaliziraju uspostavljene ideološke paradigme. Konačno, alternativna javnost bi i u međunarodnom okviru predstavljala važnu kariku koja potiče autonomiju od stranih narativa, osnažujući sposobnost oblikovanja vlastite percepcije i identiteta, na taj način istovremeno aktivno i ravnopravno sudjelujući u dijalogu unutar globalne zajednice.

BIBLIOGRAFIJA

Alimi, Serž, Dominik Vidal, Matjas Rejmon i Anri Maler. 2020. *Kako se fabrikuje javno mnjenje: mediji i 'pravedni ratovi'.* Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.

Altiser, Luj. 2015. *Ideologija i državni ideološki aparati.* Loznica: Karpos.

Barbashin, Anton and Hannah Thoburn. 2014. *Putin's Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea.* Accessed 20.11.2023. https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-31/putins-brain.

Bart, Rolan. 2013. *Mitologije.* Loznica: Karpos.

Bassin, Mark, Sergey Glebov, and Marlene Laruelle. 2015. *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Bieber, Florian. 2006. *Post-war Bosnia.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Brüggemann, Michael. 2014. "Between Frame Setting and Frame Sending: How Journalists Contribute to News Frames". *Communication Theory,* 24(1): 61–82.

Bubonjić, Mladen i Đorđe Vujatović. 2022. *Analiza suprotstavljenih narativa medija u Republici Srpskoj i Federaciji BiH u odnosu na izvještavanje o ratu u Ukrajini*. Datum pristupa: 19.11.2023. http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/19432.pdf.

Ćosić, Marija i Tijana Cvjetićanin. 2023. *Narativi o invaziji na Ukrajinu.* Datum pristupa: 23.11.2023. https://raskrinkavanje.ba/analiza/serijal-raskrinkavanja-narativi-o-invaziji-na-ukrajinu.

D'Angelo, Paul. 2002. "News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: a Response to Entman". *Journal of Communication,* 52(4): 870–888.

Dittmer, Jason, and Nicholas Gray. 2010. "Popular Geopolitics 2.0: Towards New Methodologies of the Everyday". *Geography Compass,* 4(11): 1664–1677.

Dittmer, Jason. 2010. *Popular Culture, Geopolitics, and Identity*. Lanham: Rowman and Littlefield.

Dodds, Klaus. 2007. *Geopolitics: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Dugin, Aleksandar. 2004. *Osnovi geopolitike 1: Geopolitička budućnost Rusije.* Zrenjanin: Ekopres.

Entman, M., Robert. 1993. "Framing: Toward Clarification of A Fractured Paradigm". *Journal of Communication,* 43(4): 51–58.

European Commission. 2022. *President von der Leyen and HR/VP Borrell condemn the barbaric attack by Russia against Ukraine.* Accessed 25.11.2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/president-von-der-leyen-and-hrvp-borrell-condemn-barbaric-attack-russia-against-ukraine-2022-02-24_en.

European Council. 2023. *EU response to Russia's invasion of Ukraine.* Accessed 25.11.2023. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion.

Fbihvlada.gov.ba. 2008. „Zakon o javnome radio-televizijskom servisu Federacije Bosne i Hercegovine". Datum pristupa: 03.10.2022. https://fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2008/zakoni/22hrv.htm

Fuko, Mišel. 1997. *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora.* Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Gramsci, Antonio. 1992. "Problems of History and Culture". In: *Selections from the Prision Notebooks of Antonio Gramsci*, Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (Eds.), 1–120. New York: International Publishers.

Hasanović, Jasmin. 2020. „Dijalektika etnodeterminizma: biopolitičko konstruiranje narativa otpora". *Politička misao: časopis za politologiju,* 57(1): 26–46.

Herman, Edward S., and Noam Chomsky. 2002. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.

Jansen, Nora, André Barrinha, Andrew R. Glencross, Holger P. Hestermeyer, Ursula F. Ott, Aurel Sari, and Philippa Webb. 2023. "The Role of Geopolitical Narratives in the Process of Global Ordering and Disordering". *King's College London Law School Research Paper.* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4366812.

Johnson, Melissa NP, and Ethan McLean. 2020. "Discourse Analysis". In: *International Encyclopedia of Human Geography, 2nd edition,* Volume 3, Audrey Kobayashi (Ed.), 377–383. Amsteram/Oxford/Cambridge: Elsevier.

Kapidžić, Damir. 2020. "Subnational competitive authoritarianism and power-sharing in Bosnia and Herzegovina". *Southeast European and Black Sea Studies,* 20(1): 81–101.

Kipp, Jacob W. 2002. "Aleksandr Dugin and the ideology of national revival: Geopolitics, Eurasianism and the conservative revolution". *European Security,* 11(3): 91–125.

McCombs, Maxwell, Donald Shaw, and David Weaver. 1997. *Communication and Democracy: Exploring the intellectual Frontiers in Agenda-setting theory.* New York: Routledge.

Milak, Ismar, Emir Zulejhić i Denis Čarkadžić. 2022. *Prvi mjesec invazije na Ukrajinu: Ko i kako nas je dezinformisao.* Datum pristupa: 23.11.2023. https://raskrinkavanje.ba/analiza/prvi-mjesec-invazije-na-ukrajinu-ko-i-kako-nas-je-dezinformisao.

Niño, César, Lucas d'Auria, and Ángela Cristina Pinto. 2023. "Enemy-based foreign policy as a framework for understanding Russia's invasion of Ukraine". *Canadian Foreign Policy Journal,* 29(3): 267–284.

Ó Tuathail, Gearóid, and John Agnew. 1992. "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy". *Political Geography,* 13(2): 190–204.

Ó Tuathail, Gearóid. 1996. *Critical Geopolitics: The Politics of Writting Global Space.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ó Tuathail, Gearóid. 2007. „Imperijalna geopolitika: Uvod u prvi dio". U: *Uvod u geopolitiku*, Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge (Eds.), 31–46. Zagreb: Politička kultura.

O'Lear, Shannon. 2020. "Environmental Geopolitics". In: *International Encyclopedia of Human Geography, 2nd edition, Volume 4*, Audrey Kobayashi (Ed.), 193–200. Amsteram/Oxford/Cambridge: Elsevier.

Orwell, George. 1946. "Politics and the English Language". In: *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell, Volume IV, In Front of Your Nose 1945–1950*, George Orwel and Ian Agnus (Eds.), 127–140. London: Secker & Warburg.

Papacharissi, Zizi. 2014. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics.* New York: Oxford University Press.

Papadopoulou, Lambrini, and Theodora A. Maniou. 2021. "'Lockdown' on digital journalism? Mapping threats to press freedom during the COVID-19 pandemic crisis". *Digital Journalism,* 9(1): 1344–1366.

Paragraf.ba. 2016a. „Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu Bosne i Hercegovine". Datum pristupa: 05.10.2023. https://www.paragraf.ba/propisi/bih/zakon-o-javnom-radio-televizijskom-sistemu-bosne-i-hercegovine.html

Paragraf.ba. 2016b. „Zakon o radio-televiziji Republike Srpske". Datum pristupa: 02.10.2022. https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-radio-televiziji-republike-srpske.html

Perez, Christian, and Anjana Nair. 2022. *Information Warfare in Russia's War in Ukraine.* Accessed 20.22.2023. https://foreignpolicy.com/2022/08/22/information-warfare-in-russias-war-in-ukraine/.

Pickering, Steve. 2017. "Popular Geopolitics". In: *Understanding Geography and War: Misperceptions, Foundations, and Prospects*, Steve Pickering. New York: Palgrave Macmillan.

Postel-Vinay, Karoline. 2005. "Geopolitical Narratives for the 21st Cenutry". *Études,* 402(1): 19–26.

President of Russia. 2022. *Address by the President of the Russian Federation.* Accessed 25.11.2023. http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843.

Puhr, Harald, and Alexander Kupfer. 2023. "Media in the Geopolitical Crossfire: Identification and Novel Data Sources for IB Research". *AIB Insights,* 23(1): 1–6.

Reuters. 2022. *Ukraine's Zelenskiy says Russia trying to 'wipe us off the face of the earth'.* Accessed 25.11.2023. https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-zelenskiy-says-russia-trying-wipe-us-off-face-earth-2022-10-10.

Rutland, Peter. 2016. "Geopolitics and the Roots of Putin's Foreign Policy". *Russian History,* 43(3–4): 425–436.

Sauer, Pjotr. 2022. *Alexander Dugin: who is Putin ally and apparent car bombing target?* Accessed 20.11.2023. https://www.theguardian.com/world/2022/aug/21/alexander-dugin-who-putin-ally-apparent-car-bombing-target.

Smith, Ryan. 2019. *Newspapers Won't Save Us.* Accessed 10.11.2023. https://jacobin.com/2019/06/newspapers-journalism-media-coverage-class-bias.

Suny, Ronald. 2022. *The Ukraine conflict is a war of narratives – and Putin's is crumbling.* Accessed 13.11.2023. https://theconversation.com/the-ukraine-conflict-is-a-war-of-narratives-and-putins-is-crumbling-192811.

The Economist. 2017. *The world's most valuable resource is no longer oil, but data.* Accessed 15.11.2023. https://www.economist.com/leaders/2017/05/06/the-worlds-most-valuable-resource-is-no-longer-oil-but-data.

The White House. 2022. *Remarks by President Biden on Russia's Unprovoked and Unjustified Attack on Ukraine.* Accessed 25.11.2023. https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/24/remarks-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/.

Turčilo, Lejla, Amer Osmić i Jusuf Žiga. 2017. *Mladi, politika i mediji: Priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih.* Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

Tushkin, Alexander. 2023. *Making Russia Great Again?* Accessed 20.11.2023. https://www.rosalux.de/en/news/id/49756/making-russia-great-again.

Vasiljević, Jelena. 2008. „Kultura sjećanja i medijska narativizacija sukoba u Hrvatskoj". *Etnoantropološki problemi,* 3(1): 243–273.

Vatreš, Amina. 2021. „Deepfake fenomen: napredna forma lažnih vijesti i njene implikacije na krediblno novinarstvo". *Društvene i humanističke studije,* 3(16): 561–576.

Voice of America. 2001. *Bush: 'You Are Either With Us, Or With the Terrorists'.* Accessed 10.11.2023. https://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html.

Vultee, Fred. 2009. "The second casualty: effects of interstate conflict and civil war on press freedom". *Media, War & Conflict,* 2(2): 111–127.

Zygar, Mikhail. 2023. *Putin's New Story About the War in Ukraine: How Russian Propaganda Went From 'Denazification' to Fighting the West.* Accessed 23.11.2023. https://www.foreignaffairs.com/ukraine/putins-new-story-about-war-ukraine.

MEDIJSKI ČLANCI

Avaz.ba. 2022a. „Rusija je opkolila Ukrajinu sa tri strane: Invazija bi mogla krenuti s više frontova". 13.02.2022. https://avaz.ba/globus/svijet/717135/rusija-je-opkolila-ukrajinu-sa-tri-strane-invazija-bi-mogla-krenuti-s-vise-frontova.

Avaz.ba. 2022b. „Ko, ako ne Sarajevo: Danas skup solidarnosti s građanima Ukrajine". 25.02.2022. https://avaz.ba/vijesti/bih/720476/ko-ako-ne-sarajevo-danas-skup-solidarnosti-s-gradanima-ukrajine.

Avaz.ba. 2022c. „Ukrajinska ambasada objavila nove informacije i detaljan izvještaj o borbama". 25.02.2022. https://avaz.ba/globus/svijet/720450/ukrajinska-ambasada-objavila-nove-informacije-i-detaljan-izvjestaj-o-borbama.

Federalna.ba. 2022a. „Ruska invazija na Ukrajinu kroz objektiv svjetskih fotoreportera". 24.02.2022. https://federalna.ba/ruska-invazija-na-ukrajinu-kroz-objektiv-svjetskih-fotoreportera-ybpup.

Federalna.ba. 2022b. „Novinari u Ukrajini plaćaju visoku cijenu izvještavajući o ruskom ratu". 04.04.2022. https://federalna.ba/novinari-u-ukrajini-placaju-visoku-cijenu-izvjestavajuci-o-ruskom-ratu-mpekc.

Federalna.ba. 2022c. „Ruska invazija na Ukrajinu ne prestaje". 12.04.2022. https://www.federalna.ba/ruska-invazija-na-ukrajinu-ne-prestaje-3zwfk.

Federalna.ba. 2022d. „Generalna skupština UN-a poziva Rusiju da plati ratnu odštetu Ukrajini". 14.11.2022. https://www.federalna.ba/generalna-skupstina-un-a-poziva-rusiju-da-plati-ratnu-odstetu-ukrajini-tmuto.

Federalna.ba. 2022e. „Ne nazire se kraj ratu u Ukrajini". 30.12.2022. https://www.federalna.ba/ne-nazire-se-kraj-ratu-u-ukrajini-iicwk.

Glassrpske.com. 2022a. „UŽIVO: Specijalna vojna operacija u Donbasu: Zelenski potpisao ukaz o opštoj mobilizaciji stanovništva (Ispravljeno)". 24.02.2023. https://www.glassrpske.com/lat/novosti/svijet/uzivo-specijalna-vojna-operacija-u-donbasu-savjet-bezbjednosti-un-priprema-rezoluciju-rusija-ce-staviti-veto/399806.

Glassrpske.com. 2022b. „UŽIVO: Vojna operacija u Ukrajini: Nebenzja: Kriza jer je Zapad zatvarao oči na zločine u Donbasu (Ispravljeno)". 27.02.2023. https://www.glassrpske.com/lat/novosti/svijet/uzivo-vojna-operacija-u-ukrajini-nebenzja-kriza-jer-je-zapad-zatvarao-oci-na-zlocine-u-donbasu/400193.

Glassrpske.com. 2022c. „Učesnici specijalne operacije biće proglašeni ratnim veteranima". 26.03.2022. https://www.glassrpske.com/lat/novosti/svijet/ucesnici-specijalne-operacije-bice-proglaseni-ratnim-veteranima/404112.

Glassrpske.com. 2022d. „Sukob u Ukrajini: Rusija spremna za nastavak razgovora sa Kijevom". 22.05.2022. https://www.glassrpske.com/lat/novosti/svijet/sukob-u-ukrajini-rusija-spremna-za-nastavak-razgovora-sa-kijevom/412554.

Klix.ba. 2022a. „BBC: Rusi su već teško pogođeni sankcijama i to osjete u svakodnevnici". 02.03.2022. https://www.klix.ba/biznis/bbc-rusi-su-vec-tesko-pogodjeni-sankcijama-i-to-osjete-u-svakodnevnici/220302010.

Klix.ba. 2022b. „EU poručila Rusiji kada najranije može očekivati ukidanje sankcija". 11.11.2022. https://www.klix.ba/vijesti/svijet/eu-porucila-rusiji-kada-najranije-moze-ocekivati-ukidanje-sankcija/221111084.

Nezavisne.com. 2022a. „Moskva: Ukrajinska vojska napušta položaje, ostavlja oružje". 24.02.2022. https://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Moskva-Ukrajinska-vojska-napusta-polozaje-ostavlja-oruzje/706284.

Nezavisne.com. 2022b. „Olga Bogart iz Kijeva za 'Nezavisne': Ljudi su uplašeni, ne vjeruju da se ovo dešava". 24.02.2022. https://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Olga-Bogart-iz-Kijeva-za-Nezavisne-Ljudi-su-uplaseni-ne-vjeruju-da-se-ovo-desava/706410.

Nezavisne.com. 2022c. „Zelenski: Kijev i dalje pod kontrolom Ukrajine, na ulicama se vode prave borbe". 26.02.2022. https://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Zelenski-Kijev-i-dalje-pod-kontrolom-Ukrajine-na-ulicama-se-vode-prave-borbe/706634.

Nezavisne.com. 2022d. „Ruska vojna operacija u Ukrajini; 'SAD razmatraju s Poljskom isporuku borbenih aviona Ukrajini'". 06.03.2022. https://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Ruska-vojna-operacija-u-Ukrajini-Putin-Dijalog-sa-Ukrajinom-kada-prekinu-vatru-UZIVO/707712.

Rtrs.tv. 2022a. „Kina odbila da specijalnu operaciju Rusije nazove okupacijom; Savjeti Amerike nisu primjereni". 24.02.2022. https://www.lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=464631.

Rtrs.tv. 2022b. „Putin: Nema sumnje da će specijalna operacija postići svoj rezultat". 09.05.2022. https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=472822.

Rtrs.tv. 2022c. „Usvojena rezolucija o odgovornosti Rusije; Nebenzja: Vratiće se kao bumerang". 14.11.2022. https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=493511.

Rtrs.tv. 2022d. „Putin: Učesnici specijalne operacije u Ukrajini daju izuzetan primjer hrabrosti". 20.12.2022. https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=497349.

Rtrs.tv. 2023. „Putin posjetio štab specijalne vojne operacije (FOTO/VIDEO)". 20.10.2023. https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=530916.

Amina Vatreš
Jasmin Hasanović

GEOPOLITICS OF (DIS)INFORMATION: THE RUSSO-UKRAINIAN WAR AS A CONFLICT OF MEDIA NARRATIVES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

With the increased media attention towards the Russo-Ukrainian war following the Russian Federation's invasion of Ukraine in February 2022, there is a noticeable proliferation of disinformation within the Bosnian-Herzegovinian media space. Departing from the conventional understanding that the media shape social reality, the paper abandons this notion and emphasizes the media's entrapment in ethnopolitical interpretations, limited impartiality, and independence, highlighting the potential for information manipulation, often in the service of promoting foreign interests and narratives. In the context of the complex interplay between society, media, and geopolitics, the aim of the paper is to shed light on this perspective using the example of media coverage of the Russo-Ukrainian war. By identifying distinctions and biases in media reporting, the paper primarily relies on a multidimensional qualitative comparative analysis of media coverage and various narratives presented on the web portals of public services and private media in the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska. Given the evident media reproduction of dominant political-ideological narratives as a (in)direct reflection of the polarization of Bosnian-Herzegovinian society along entity and ethnic lines rather than the relationship between public services and private media, the existence of a deeply divided public with different, often completely opposing percep-

tions of global events is reaffirmed and strengthened. This ultimately contributes to the reinforcement of the phenomenon of narrowing the media space, public discourse, and democracy in general.

KEYWORDS: aggression, alternative public, framing, media fragmentation, captured media.